

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри англійської філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Ущиної Валентини Антонівни
на дисертацію **Таценко Наталії Віталіївни**
**"ЕМПАТІЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ:
КОГНІТИВНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР"**
(Запоріжжя: ЗНУ, Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – 459 с.),
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
(спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Вступ людства до нового, третього, тисячоліття позначений не лише новими винаходами, досягненнями та відкриттями, а й прагненням науковців вийти на новий рівень розуміння світу і місця у ньому людини, що нерозривно пов'язане з мовою. У період глобальних цивілізаційних змін розвиток мовознавчої думки знаменується поступальним рухом у бік парадигмальних трансформацій, пошуку нових об'єктів та переосмислення існуючих наукових епістем. Посилення уваги дослідників до тісного взаємозв'язку людини і світу, а відтак до глибинних основ емоційно-психологічних реакцій людини на навколишню реальність, особливо таких, що виявляються на вербальному рівні, природнім чином змушує науковців по новому підходити до проблеми емпатії як багатовимірного утворення, що демонструє принципову єдність матеріального і духовного світу.

Цілковито суголосною з наведеними міркуваннями є праця Наталії Віталіївни Таценко, у якій досліджується ЕМПАТІЯ як "когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявлювальний концепт", що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда і реалізується у конкретному мовленнєвому акті.

Актуальність вибору теми дисертації не викликає жодних сумнівів, оскільки вона зумовлена прагненням сучасного мовознавства відійти від консервативної, лінійної та строго дуалістичної традиції вивчення мовних і мовленнєвих явищ, і запропонувати нову оригінальну методику

дослідження способів структурування знання і уявлень носіїв сучасної англійської мови про емпатію. Приємно відзначити той факт, що тема цієї дисертації цілком органічно вписується у загальносвітові тенденції лінгвістичних розвідок. Буквально у травні 2018 року всесвітньовідомим видавництвом академічної літератури *Sage* опубліковано монографію під назвою *"Emotional AI: The Rise of Empatic Media"*. У ній автор (Andrew McStay 2018) описує новітні цифрові технології, що дедалі частіше використовуються розробниками соціальних мереж для кодування та розпізнавання вербальних і невербальних сигналів такого загадкового і суто людського явища як емпатія. Е. Макстей називає такі інструменти "емпатійними медіа" і стверджує, що саме вони формуватимуть майбутнє нашої цивілізації.

Згадана книга є ще одним свідченням актуальності рецензованої дисертації, адже Н. В. Таценко запропонувала власне бачення природи емпатії, дослідила специфіку її лексикалізації та дискурсивної реалізації, що, безперечно, стане гідним внеском до світової лінгвістичної науки. Актуальними є також номінативні та лінгвальні аспекти емпатії як **об'єкт** цієї наукової праці й особливості вербалізації колективного та індивідуального знання носіїв сучасної англійської мови про емпатію як її **предмет**.

У такому оригінальному виборі домінант дослідження простежується урахування "загального екологізму" (за Фрідгофом Капра) нашого буття, згідно з яким кожне промовлене чи написане слово має вагу, впливаючи на стан навколишнього середовища. На нашу думку, амбітна **мета** цього дослідження полягає в тому, щоб не просто встановити природу ЕМПАТІЇ в контексті поєднання лінгвокогнітивного та лінгвосинергетичного аспектів дискурсивної практики носіїв англійської мови, а й у прагненні донести до суспільства ідею про те, що в епоху Інтернету, коли ми всі маємо необмежений доступ до глобальних аудиторій читачів / слухачів / глядачів, наріжним каменем нашої комунікативної діяльності повинно стати

прагнення до глобальної емпатії, що неминуче приведе людство до зниження рівня агресії, до порозуміння в мікро- і макросоціальних групах. до усвідомлення індивідуальної і колективної відповідальності за слово і перед словом.

У праці вдало інтегровано здобутки інших гуманітарних та природничих дисциплін, що сприяє розвиткові уявлень про феномени пізнання та комунікації в сучасному світі. Це говорить про те, що дисертантка намітила ще нерозвинені напрями лінгвістичних досліджень, зокрема **когнітивно-синергетичний**. Усе зростаюча міждисциплінарність мовознавчих розвідок загалом та рецензованої праці зокрема пояснюється усвідомленням лінгвістами необхідності консолідації знання з різних галузей наук для урізноманітнення підходів і принципів до вивчення мови й мовлення. Відповідно, використання цього нового, трансдисциплінарного підходу до вивчення емпатії видається виправданим і обґрунтованим, адже опис і пояснення таких складних і багатовимірних об'єктів вимагає урахування складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних із залученням індивіда до позалінгвального оточення та соціокультурної взаємодії з іншими учасниками комунікації.

Таким чином, з певністю можна стверджувати, що поданій до розгляду науковій праці властива головна ознака, яка ставить її на рівень дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а саме – цілісна лінгвістична концепція, що переосмислює параметри дискурсу з нових, когнітивно-синергетичних позицій, і відкриває новий перспективний напрям мовознавчих досліджень – когнітивну лінгвосинергетику.

За своїми об'єктом і предметом, а також підходом до їх аналізу робота відповідає науковій темі "Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць", що розробляється кафедрою теорії та практики перекладу з англійської мови

Запорізького національного університету. Тема затверджена Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0113U000807).

Авторці вдалося успішно впоратися з поставленими **завданнями** дослідження, котрі чітко і послідовно окреслюють його основні вектори: обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження лінгвальної специфіки ЕМПАТІЇ як когнітивно-синергетичного утворення; розроблена комплексна методика аналізу номінацій ЕМПАТІЇ та емпатійних висловлень; з'ясовано особливості семантичної структури імені концепту ЕМПАТІЯ в сучасній англійській мові; побудовано концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ, серед яких семна модель лексичного значення, модусна і мережева моделі та матриця доменів; виявлені співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ; розкрито особливості метафоричної концептуалізації та аксіологічних характеристик ЕМПАТІЇ носіями англійської мови; встановлено природу динаміки емпатійного мовленнєвого акту, його стадій, типів та етапів; окреслено сутність дискурсивної емпатемі з виокремленням проєктивних, інтроєктивних, вчинкових та стосункових емпатем.

Виконанню перерахованих завдань сприяв автентичний **матеріал** дослідження, що складається з декількох сегментів: номінації емпатії, відібрані зі словників англійської мови; текстові фрагменти, отримані методом суцільної вибірки з корпусу BNC (Британський національний корпус), з науково-популярних англомовних прозових творів, художніх творів сучасних англомовних авторів та Інтернет-джерел.

Свідченням **наукової новизни** вважаємо, передусім, оригінальну методологію, методику і відповідний категорійно-поняттєвий апарат когнітивно-синергетичного напрямку лінгвістики, запропонованого авторкою. Напрацьована методика базується на лінгвосинергетичному підході до мовознавчих наукових пошуків, що включає в себе когнітивну теорію метафори, фреймову семантику, емерджентизм і теорію

семантичних констеляцій, і може бути екстрапольована на функціонально різні англомовні дискурси та на різні європейські мови. Здобувачка по-новому підходить до потрактування концепту як синергетичного фрактального утворення, яке включає в себе когнітивний, афективний, перцептивний та волевиявлювальний аспекти. Уперше здійснено комплексний аналіз функціонування ЕМПАТІЇ в сучасному англомовному дискурсі. Новою є функціональна декомпозиція концепту ЕМПАТІЯ на раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модули, що допомогло здобувачці виявити його синергетичну системність. Новизною відзначається запровадження дискурсивної емпатемі та простеження динаміки емпатійного мовленнєвого акту.

Окреслені нами основні критерії наукової новизни дослідження, своєю чергою, дають підстави стверджувати, що рецензована наукова праця має **непересічне теоретичне значення**. По-перше, як вже зазначалося, головним результатом цієї фундаментальної розвідки можна вважати започаткування перспективного напрямку лінгвістичних досліджень, а саме – когнітивно-синергетичного підходу до лінгвоконцептологічних параметрів дискурсів із залученням окреслених авторкою підходів з відповідною теоретико-методологічною базою та категорійно-поняттєвим апаратом. По-друге, вважаємо необхідним відзначити вагомий внесок авторки в теорію англістики і загального мовознавства, дискурсологію, прагма-, комунікативну і когнітивну лінгвістику, концептологію, методологію і методику інтегративного аналізу мовних та мовленнєвих явищ.

Дисертація має **безпéречну практичну цінність**. Її результати знайдуть широке застосування в навчально-педагогічній роботі у вишах (у викладанні цілої низки нормативних курсів, у процесі розробки та впровадженні нових дисциплін за вибором), у навчально-методичній роботі, а саме: при укладанні підручників і навчальних посібників із нормативних курсів та дисциплін за вибором, а також у лексикографічній практиці – при

укладанні словників, глосаріїв тощо. Як свідчать попередні результати, матеріали дисертації вже долучені до викладання навчальних курсів "Теорія дискурсу" і "Корпусна лінгвістика" для студентів-магістрів факультету іноземної філології і соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Апробацію результатів дисертації здійснено протягом 2015-2017 рр. на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету та кафедри германської філології Сумського державного університету. Основні положення і висновки дисертації було оприлюднено на 18 науково-практичних конференціях, 13 з яких – міжнародні. Результати дослідження викладено в 33 наукових публікаціях – одній одноосібній та одній колективній монографії, 19 одноосібних статтях і 7 статтях у співавторстві (16 – у фахових періодичних виданнях України та 6 – у виданнях, які не внесені до списку фахових, 4 – за кордоном). Зміст автореферату та публікацій повноцінно відбиває основний зміст дисертації.

Дисертація чітко **структурована** згідно з її дослідницькими завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (478 найменувань, у тому числі 161 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел та списку ілюстративного матеріалу, що нараховує 137 найменувань і додатків (всього 4), у яких подано таблиці, котрі узагальнюють результати аналізу мовного матеріалу та систематизують особливості вербального відбиття ЕМПАТІЇ в Британському національному корпусі.

У першому розділі "Теоретико-методологічні засади когнітивно-синергетичного аналізу ЕМПАТІЇ в англійському дискурсі" дисертантка розглядає ЕМПАТІЮ у тлумаченнях сучасних наукових парадигм, аналізуючи проблеми концепту та дискурсу у синергії філософських,

загальнонаукових і мовознавчих теорій. Окресливши коло проблем ЕМПАТІЇ, які не були вирішені в межах традиційних напрямів, Н. В. Таценко обґрунтовує доцільність їх розгляду з позицій когнітивно-синергетичного підходу до мови, доводячи ефективність трансдисциплінарного розкриття концептуальних засад ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі через призму гіпотез мовленнєвої самоорганізації та саморегуляції.

У другому розділі "Фрактальна семіотика концепту ЕМПАТІЯ" за допомогою моделювання відтворено вербалізовані і мисленнєві прояви ЕМПАТІЇ у вигляді семної моделі лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ, його модусної моделі, мережевої концептуальної моделі та матриці доменів. ЕМПАТІЯ аналізується як концепт комунікативної поведінки, досліджується його метафоричний та оцінний потенціали, а також описується динаміка функціонування ЕМПАТІЇ в мові та мовленні.

Третій розділ "Дискурсивна реалізація ЕМПАТІЇ" присвячений дослідженню самоорганізації ЕМПАТІЇ в дискурсі шляхом розкриття динаміки емпатійного мовленнєвого акту. Виявлено та проаналізовано функціонування дискурсивних емпатем; проаналізовано емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення; визначено етапи роботи параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту – ідентифікації, інкорпорації, реверберації та роз'єднання; доведено, що ЕМПАТІЯ є процесом і результатом задіяння комунікативних стратегій та функціонування "емпатійних конверсаційних імплікатур".

Оформлення роботи досить охайне й відповідає усім вимогам ДАК України. Матеріал викладений чітко й послідовно на високому науково-теоретичному рівні, що відповідає вимогам до докторських дисертацій, і засвідчує лінгвістичну ерудицію авторки, її здібності до критичного аналізу існуючих підходів і теорій та креативного мислення. Академічного плагіату

у дисертації не виявлено: всі ідеї та положення інших учених подано з покликанням на відповідні першоджерела.

Водночас, як і будь-яка новаторська розвідка, дисертація не позбавлена положень, що можуть слугувати підґрунтям для роздумів та дискусії:

1. Передусім потрібно зауважити деяку перевантаженість дисертації теоретичним матеріалом (особливо сс. 38-145). Усвідомлюючи прагнення здобувачки донести до читача усі необхідні деталі розмаїття підходів до вивчення такого складного мультидисциплінарного явища як емпатія, вважаємо, що дисертація тільки виграла б, якби теоретична інформація була подана стисліше і більш систематизовано (деякі теоретичні міркування можна знайти навіть у останньому розділі).

2. Логіка і когерентність викладу поетапної методики дослідження (с. 145-163) видалась нам не зовсім зрозумілою. Цілком погоджуючись із загальною методологічною цінністю корпусної лінгвістики для сучасних мовознавчих пошуків, просимо пояснити, чому її опис розпочинає виклад поетапної методики і займає більшу половину із запропонованого огляду методологічного інструментарію дисертації (с. 145-155), Додаткового роз'яснення вимагає доцільність включення таких деталей, як історія виникнення корпусних розвідок у мовознавстві, пояснення термінології корпусної лінгвістики та інформація про корпуси, які в роботі не використовувались (наприклад, *The Brown Corpus* чи *The Lancaster-Oslo-Bergen Corpus*) (с. 147). При цьому теорія мовленнєвих актів, що задіяна для аналізу у третьому розділі дисертації, в описі поетапної методики не згадується, з'являючись лише на с. 290. Складається хибне враження, що методи корпусної лінгвістики є центральними у цьому дослідженні, хоча насправді вони використані поряд з багатьма іншими, а подекуди виконують лише допоміжну роль. Доцільніше було б зупинитися на тому, які конкретно

корпусні процедури застосовувались, з якою метою і на якому/яких етапі/етапах дослідження.

3. Тісно пов'язаним з попереднім є наше наступне запитання. У дисертації кілька разів згадується теорія концептуальної інтеграції Ж. Фоконье і М. Тернера (на с. 96, с. 140). Поза тим, на с. 157 вказано, що цю теорію, з-поміж інших, використано як "основу для моделювання", проте ніде в роботі не описано, як саме. Хотілося б почути роз'яснення.

4. Бажано було б також отримати краще уявлення про співвідношення між *емпативами*, до яких належать "емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення" (с. 334), *емпатемами*, котрі тлумачаться, як "елементарні одиниці дискурсу, що виражають особливі когнітивні комплекси, що асоціюються з емпатом і емпатантом і їхнім світосприйняттям" (с. 298-299) та *емпатійними мовленнєвими актами*. Чи існує ієрархія у їх взаємозв'язку? У чому полягає синергія їх взаємодії, якщо вона є? Чи завжди емпатійний мовленнєвий акт маркований емпативами? Якщо прямі номінації відсутні, то чи можливо його виокремити? Яким чином?

Наголошуємо на загальній позитивній оцінці роботи й підкреслюємо, що висловлені запитання та зауваження не стосуються її принципових положень, а мають винятково дискусійний характер. Вони не торкаються концепції, жодним чином не знижують загальну високу оцінку дисертації та не піддають сумніву вірогідність результатів. Як компетентне наукове дослідження, дисертація Н.В. Таценко не вичерпує теми, а позначає шляхи і перспективи подальшого руху наукової думки. У дисертації закладено теоретико-методологічні основи нової мовознавчої дисципліни – когнітивної лінгвосинергетики і здобуто нові науково обґрунтовані дані, що мають суттєве значення не лише для подальшого розвитку мовознавчих дисциплін, а також у системному розв'язанні глобальних проблем оптимізації існування людини в сучасному світі.

На підставі ретельного аналізу дисертації, автореферату та основних публікацій констатуємо, що дисертація "Емпатія в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір" є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає пп. 9, 10, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а його авторка, Таценко Наталія Віталіївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

 В. А. Ущина

Підпис д.ф.н., доц. Ущиної В.А. засвідчую.
Вчений секретар Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури

ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
" " 20 р.

 Л. С. Семенюк

*Згідно з одержано 14.06.2018р.
Вчений секретар спецради проф. Т.Т. Морозова*